

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ EDEBİYAT FAKÜLTESİ YAYINLARI
PUBLICATIONS OF THE FACULTY OF LETTERS, ISTANBUL UNIVERSITY

İSLÂM TETKİKLERİ ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

(REVIEW OF THE INSTITUTE OF ISLAMIC STUDIES)

Kurucusu :
Ord. Prof. Dr. Z.V. Togan

Müdür — Editor
Prof. Dr. Salih TUĞ

CİLD — VOLUME : VII
CÜZ — PARTS : 3-4
1979

Edebiyat Fakültesi Basımevi
İSTANBUL
1979

Sultan II. Abdülhamid ve Çin müslümanları

İhsan Süreyya SIRMA

Sultan II. Abdülhamid'in dış siyaseti her nedense gereği gibi araştırma konusu yapılmamış, ve maalesef bu konuda yazılanların çoğu - lehte veya aleyhte olsun - hissi olmaktan öteye gidememiştir.

Sultan II. Abdülhamid, ya batılı yazarların tesiri altında kalınarak «Kızıl Sultan» olarak gösterilmiş; veyahut bu görüşe bir reaksiyon olarak, Sultan II. Abdülhamid göklere çıkartılmıştır.

Kanaatimize göre, bu iki tutum yerine, tamamen belgelere dayalı bir ilim çerçevesi içerisinde bu konuyu ele alıp incelemek gerekir. Ancak belgelerin ışığı altında onun siyasetinin müsbet, veya varsa, menfi tarafları ortaya konabilir. Bu husus, sadece II. Abdülhamid için değil, tüm tarihi hadiselerin gerçeğe en yakın bir şekilde tesbiti için bir zarurettir.

Biz bu küçük makalemizde, Sultan II. Abdülhamid'in dış siyasetinin bir parçası olan «panislamizm» siyaseti içinde, Çin'de yürüttüğü siyasi ve dinî faaliyetlerinden bahs edeceğiz.

Öteden beri Osmanlı Devleti'ni yıkmayı gaye edinen Batı Hristiyan Dünyası, II. Abdülhamid devrinde bu faaliyetini daha da artırarak, onun için bir çıban başı olmaya başladı. 19. asra kadar Osmanlı Devleti'nde sâkin ve itaatkar tebaa olan azınlıklar, Batı'nın teşvik ve tahriki ile ve özellikle Tanzimat Fermanı'nı müteakip, yer yer isyanlar çıkartarak, bağımsızlık yaygaralarını koparttılar. Ermeniler doğu Anadolu'da bir Ermenistan, Yahudiler de Filistin'i istiyorlardı. Oysa ki Avrupalılar, Filistin için kıskırttıkları Yahudilere her türlü zulmü yapmışlar ve onları Avrupa'dan sürmüşlerdi.

Bu siyasî meseleler yanında, Osmanlı Devleti malî bir kriz içinde bulunuyordu.

Bütün bunlara karşı II. Abdülhamid'in ne düşündüğü ve ne yaptığı konumuz olmadığından, onun Çin'de yürüttüğü *panislamist* faaliyetlerinden bazılarını ele alacağız.

Sultan II. Abdülhamid, bu problemlere karşı koymak için, Anadolu'nun dışındaki müslümanlardan faydalanmak ve onların da yardımını sağlamak istemiştir. Bunu yaparken de Hilafet merkezi İstanbul'dan çok uzakta olan müslümanları, tarikat şeyhleri veya özel temsilciler vasıtasıyla «Halife» sıfatı etrafında toplamaya çalışmıştır ki, onun bu siyasî-dinî faaliyetine kısaca *panislamizm* denmiştir.

II. Abdülhamid, bu gayeyle, bilhassa gayr-ı müslimlerin idaresi altında bulunan müslümanlarla, temsilcileri vasıtasıyla temasa geçmiş, ve onları kısmen - gizli de olsa - İstanbul'a bağlamayı başarmıştır.

Bu cümleden olarak, Türkistan'a, Afrika'ya¹, Japonya'ya ve biraz sonra sözünü edeceğimiz Çin'e kadar adamlarını göndermiştir.

Victor Bérard bu hususta şunları yazar: «O'nun, Çin, Fas, Hindistan, Buhara ve bilhassa İmparatorluğun eski vilayetleri olan Mısır, Tunus, Bosna, Kafkasya v.s. gibi gayr-ı müslimlerin kanunlarının idaresi altına düşmüş yerlerde adamları vardı»². Arnold J. Toynbee'nin, onun bu siyasetinden bugün dahi endişe duyması bundan dolayı değil midir?³

Sultan II. Abdülhamid, zaman zaman Çin'e heyetler ve temsilciler göndermiş, ve bunlar vasıtasıyla Çin müslümanlarını Osmanlı Hilafeti'ne bağlamayı başarmıştır.

Bu heyetlerin en mühimi, Enver Paşa başkanlığında 1901 yılında Çin'e gönderilen heyettir. Enver Paşa, maiyyetinde hanımı, bir yüzbaşı, iki katip, iki *molla*⁴, iki asker ve bir kaç hizmetçi olduğu halde Çin'e gitmiş ve oradaki müslüman çinlilerle temas kurup, durumlarını inceledik-

1 Bak. İhsan Süreyya Sırma, Fransa'nın Kuzey Afrika'daki sömürgeciliğine karşı Sultan II. Abdülhamid'in Panislamist faaliyetlerine ait bir kaç vesika, Tarih Enstitüsü Dergisi, İstanbul, 1977, sayı, 7-8, s. 158.

2 Le Sultan, l'Islam et les Puissances, Paris, 1907, s. 36.

3 La Civilisation à l'épreuve, Paris, 1951, s. 228.

4 Elimizdeki belge «molla» kelimesinden hangi ilmi kariyerin kastedildiği hakkında bilgi vermemektedir.

ten sonra, Sibirya üzerinden Avrupa'ya, oradan da Türkiye'ye dönmüştür⁵.

Enver Paşa'nın ayrılışını müteakip, Şangay'da çıkarılan *l'Echo de Chine* adlı Fransızca gazetesinin 16 Ağustos 1901 tarihli sayısının baş makalesinde şöyle yazılmaktadır :

«Le Khalife et les Musulmans Chinois

«La mission ottomane dirigée par le général Enver-Pacha, qui a quitté récemment Shanghai pour rentrer en Europe par la Sibérie, a été de la part des journaux étrangers l'objet d'appréciations très diverses quant à sa portée et son efficacité. Dans son No du 12 juin dernier le journal allemand *Der Ostasiatische Lloyd* affirmait que «Enver-Pacha s'était assuré que les musulmans de toute la Chine reconnaissent le Khalife de Constantinople comme leur chef spirituel et que, même dans des questions de politique intérieure, ils lui accordaient les droits d'un juge»⁶.

Yukarıdaki Fransızca metnin Türkçesi şöyledir :

«Sibirya üzerinden Avrupa'ya dönmek için, bir müddet sonra Şangay'ı terk eden general Enver Paşa'nın başkanlık ettiği Osmanlı heyetinin tesir ve ehemmiyeti, yabancı gazeteler tarafından çok çeşitli şekillerde takdir edilmiştir. Bir Alman gazetesi olan *Der Ostasiatische Lloyd*, geçtiğimiz 12 Haziran numaralı sayısında tasdik ediyor ki: «Enver Paşa, bütün Çin müslümanlarının İstanbul Halifesi'ni manevî liderleri olarak tanıdıklarını, ve hatta iç siyasetle ilgili meselelerde dahi o'na hâkim olma haklarını vermekte olduklarına kanaat getirmiştir».

II. Abdülhamid'in Çin'deki bu tesirini kıskanan ve bu tesiri - kendi çıkarıları için - en aza indirmek isteyen ve İngiliz basını temsil eden *North China Daily News* gazetesi, 25 Haziran 1901 tarihli sayısının baş makalesinde, II. Abdülhamid'in Çin'deki bu tesir ve nüfuzunu inkâr etmekte ve onun Çin'de tanınmadığını iddia etmektedir.

Fakat aynı gazetesinin 1 Temmuz tarihli sayısında çıkan bir yazıda, bu İngiliz iddiasının yersiz olduğu belirtilmiş ve şu hususlar da ilâve edilmiştir :

5 Archives du Ministère des Affaires Étrangères Françaises, N.S. Chine, Vol, 81, s. 29.

6 Archives du Ministère des Affaires étrangères Françaises, N.S. Chine, Vol, 81, s. 41.

«Il y était dit entre autres choses que le nom du Sultan est si bien connu en Chine que des prières sont dites chaque jour à son intention dans toutes les mosquées de l'empire»⁷. Yani, «Diğer hususlar içinde deniyordu ki; Sultan'ın adı Çin'de o derecede iyi tanınmaktadır ki, İmparatorluğun (Çin imparatorluğu) bütün camilerinde hergün okunan dualar, onun adına okunmaktadır».

İngiltere, Çin'deki müslümanları İngiliz Kralı'na bağlamak için, karşı taarruza geçmiş ve İngiliz Kralını adeta «Ulu'l emr» olarak Çin müslümanlarına empoze etmeğe çalışmıştır. Bunu haber alan II. Abdülhamid, Çin müslümanlarını, İngiliz kralına değil, İslâm Halifesi'ne, yani kendisine tabi olmaları için uyarılmış, ve yukarıda gördüğümüz gibi bunda muvaffak da olmuştur.

Elimizdeki belgeden anlaşıldığına göre, o sırada Çin'de bulunan Fransız basını ve özellikle *l'Echo de Chine*, İngilizlere karşı Sultan II. Abdülhamid'i desteklemekte ve Maverdî'nin *el-ahkâmü's-sultâniyye* adlı kitabına dayanarak, Çin müslümanlarını şöyle uyarılmaktadır :

«Il ressort de ce court, mais nécessaire, exposé théologique et juridique (la religion et le droit formant corps dans l'Islam) que tout musulman, quelle que soit d'ailleurs sa race ou sa patrie, est tenu d'obéir, en pensée et en action, aux chefs des musulmans, c'est-à-dire avant tout au Khalife. Celui qui se refuse à cette obéissance tombe dans l'impiété s'il en manque à la loi qu'en action, et dans la mécréance, s'il la méconnaît en pensée et en acte. Il ne saurait donc plus être compté parmi les enfants du Prophète et s'il peut se glorifier encore d'être le fidèle sujet de l'Empereur de Chine ou du Roi d'Angleterre, il a cessé d'être musulman. Avant de se séparer ainsi de la communauté des Croyants peut-être ferait-il sagement de méditer la parole du grand mystique persan Djelal-ed-din-Roumi :

Can-ı gurk-o can-ı seg ez hem cüdaşt
Müttehid, canhâ-yı merdân-ı Huda'st.

Carol-BHV.⁸

Adı geçen *l'Echo de Chine* gazetesi baş makalesinin yukarıdaki son bölümünde de şöyle denmektedir :

7 Aynı yer.

8 Aynı yer.

«Kısa fakat zarurî olan kelamî (théologique) ve hukukî (İslâm'da din ve hukuk bir vücut olduğundan) bu açıklamadan anlaşılıyor ki, ırkı ve vatani ne olursa olsun, her müslüman düşüncesinde ve hareketinde, müslüman reislerine, yani her şeyden evvel Halife'ye itaat etmek mecburiyetindedir. Kim bu itaattan sarf-ı nazar ederse, hareketleriyle kanuna karşı kusur ettiğinden, günahkâr; şayet bu itaatı düşünce ve hareketiyle reddederse, küfre girmiş olur. Böylece o kimse artık Peygamber ümmetinden sayılmayacak, ve o kimse hala Çin İmparatoru'na veya İngiliz Kralı'na saygılı bir tebaa olduğunu öğünerek ilân ediyorsa, o artık müslümanlığına son vermiştir. Bu şekilde müminlerin cemaatinden ayrılmadan evvel, belki akıllıca büyük mutasavvıf Celâleddin-i Rumî'nin şu sözüne hayran kalmak daha faydalı olur :

«Kurtla köpeğin ruhları birbirinden ayırır,
Ancak, Allah yolundakilerinin ruhları birdir».

Carol-BHV.

Fransa'nın Sultan II. Abdülhamid'i bu şekilde desteklemesinin belki tek sebebi, Kuzey Afrika'daki müslüman tebaasının da II. Abdülhamid tarafından kendi aleyhlerine çevrilmesinden duydukları korkudan ileri gelmektedir. Nitekim fransız gazetecisinin yukarıda saydığı, *Halife'ye itaat hükümleri*, sadece Çin'deki müslümanlar için değil, kendi tabiri ile «ırkı ve vatani ne olursa olsun» her müslüman için geçerlidir. Ancak Çin müslümanları, Fransa'nın Kuzey Afrika'daki müslümanları nasıl sömürdüğünden habersiz olduklarından, bu şekilde düşünmemişlerdir. Ve böyle düşünmediklerinden dolayı, aynı zamanda ortada olan İngiliz-fransız çekişmesinin devamını sağlamak gayesiyle, II. Abdülhamid Fransa'nın Çin'deki bu tutumunu kabul eder bir tavır takınmış, ve belki de el altından desteklemiştir de.

Fransız siyaseti, bu tutumuyla Osmanlı Devleti'ne Kuzey Afrika'daki müslümanları unutturmak istemiştir. Fakat II. Abdülhamid, sureta bir harekette bulunmadıysa da, Kuzey Afrika'ya gönderdiği tarikat şeyhleri (bilhassa *Şazelî* ve *Medenî* tarikatları şeyhleri) ve özel temsilcileri vasıtasıyla ora müslümanlarını uyarmış, ve resmen olmazsa bile, gizli bir şekilde onları manen İstanbul Hilafeti'ne bağlamıştır⁹.

Sultan II. Abdülhamid bir sene sonra, yani 1902 yılında aynı gaye ile Muhammed Ali adındaki bir ajanı Çin'e göndererek, oradaki müslüman-

larla temasa geçirmiştir. Muhammed Ali Çin'in Mandchoue eyaletinde WANG adında bir imamın misafiri olmuş ve faaliyetlerini oradan yürütmüştür. O tarihlerde Çin'de bulunan Fransa elçisi, bu konuda şunları yazmaktadır :

«İstanbullu olan Muhammed Ali, İstanbul mollalarının elbisesini giymekte, ve kendisine Uzak-Doğu'daki dindaşlarını ziyaret etmek için, tatile çıkmış bir «turist hoca» süsü vermektedir. O, bundan dört sene evvel de muhtemelen aynı görevle, buralara kadar gelmiş, ve Malezya, Siam, Koşinşin ve Japonya'yi ziyaret etmiştir. O şimdi, İstanbul'dan itibaren Bombay, Singapur, Batavia, Bangkok, Saigon ve Şangay'a uğradıktan sonra gittiği Japonya'dan geliyor..... Muhammed Ali'nin, Japonya'da, Yokohama limanında bir cami inşası için, Japon Devlet adamları, ve Yokohama'daki müslüman tüccarlarla görüşmeler yapmış olması lâzım. Sayıları otuz kadar olan bu tüccarlar, Hindli, Arap ve İranlılardan müteşekkil olup, *mezheplerinin farklılığına rağmen*, «kafirlerin» içinde yalnız kaldıklarından, İslâm, onları birlik halinde tutmaktadır..... Muhammed Ali fevkalâde Arapça konuşmakta, ve bu, onun, buradaki, Kur'an okuyabilmek için Arapça öğrenmiş olan müslüman liderleriyle kolayca anlaşmasını sağlıyor. Muhammed Ali, biraz da İngilizce bilmektedir ki, bu lisani, yaptığı seyahatlerde öğrendiğini söylüyor»¹⁰.

Çin'deki bu siyasî faaliyetler yanında, bazı kültürel faaliyetlere de rastlıyoruz. Bunun en güzel örneği, 1908 yılında, Pekin'de II. Abdülhamid adına açılan ve kapısında Osmanlı bayrağı dalgalanan «Pekin Hamidiye Üniversitesi»dir. Bu üniversitenin açılışı münasebetiyle Fransa'nın Pekin elçisinin Paris'e gönderdiği mektubunun bir bölümünde şöyle denmektedir :

«Çin'de yaşayan müslümanlar, yalnız Padişah'tan bahsetmekte ve ona karşı övgülerde bulunmaktadırlar. Camilerde, onun adının zikredildiği her seferde, müminlerin yüzünü nurlandıran ruhanî bir saadet ve sevinç fark edilir.

«... Sadece Pekin'de 38 tane cami vardır. Binlerce müslüman, günde beş defa ibadetlerini yapmak ve Halife'ye dua etmek için bu camilere gelirler. Cuma günleri, Arapça okunan hutbeler, Pekin müftisi ve diğer din adamları tarafından Çin diline tercüme edilir..... Çocukların ilim ve

¹⁰ İhsan Süreyya Sırma, Sultan II. Abdülhamid'in Uzak-Doğu'ya gönderdiği ajana dair. Adı geçen makale, 1. Milli Türkoloji Kongresin'de 8 şubat 1978 tarihinde bildirisi olarak sunulmuştur.

irfandan nasiplerini alabilmeleri için, Çin İmparatorluğu'nun çeşitli yerlerinde müslüman çocuklarına mahsus okullar açılmıştır..... Her caminin büyük bir medresesi vardır. İslâmî eğitimle gerçekleştirilen gelişmeyi kanıtlamak için, bu müesseseler birer delil olarak gösterilebilir. Bir müddet önce de, bu tesislerin dışında, yeniden büyük bir müessese kuruldu ki, ona Padişahın ismini vererek, «Pekin Hamidiyye Üniversitesi» diye adlandırdılar. Bu tesisin temelini atıldığı gün binlerce Çinli mümin, Sultan Hazretleri için Hak Ta'âlâ'ya dua ve niyazda bulundular.

«... Çin Hükûmeti'nin diğer kaynaklara dayanan, Nüfus Sayım İdaresi'nden alınan bilgilere göre, Çin müslümanlarının bugünkü sayısı 70 milyona kadardır»¹¹.

Şüphesiz bu konuda daha çok belge vardır. Bu belgeler de araştırılıp, bulunduktan sonra, Sultan II. Abdülhamid'in Çin müslümanları ile olan ilişkisi daha da gün ışığına çıkacaktır.

SUMMARY

In this article we wish to give some news documents about the foreign policy of Sultan Abdulhamid II., especially on his ideas regarding «Pan-Islamism» and his relations with the muslims of China.

In face of the Western imperialism regarding Islamic countries the Sultan Abdulhamid II. propounded his *panislamistic* ideas. That is why he sent his agents not only in Africa and Europe, but also as far as China. The most famous mission which has been sent to China by Sultan Abdulhamid, was Enver Paşa's mission in 1901.

Two years after, Sultan Abdulhamid sent his representative, Mohamed Ali, who built a mosque in Yokohama, the port city of Japan.

Abdulhamid's influence was so much in China that, a university has been founded in his name: Hamidiya University of Pekin.

Y. K.

11 İnsan Süreyya Sırma, «Pekin Hamidiyye Üniversitesi», İslâmî İlimler Fakültesi, Prof. M. Tayyib Okıç Armağanı, Ankara, 1978, s. 159 vd.